

Het gesprek dat geschiedenis maakt¹

(Jesaja 10: 5, 13, 17)

Dit is een tijd waarin geschiedenis *gemaakt* wordt. Of en hoe het ook waarlijk *geschiedenis* is in Bijbelse zin staat te bezien. Het ware gebeuren is stil, als een gesprek tussen vier muren, terwijl het lawaai buiten voortgaat.

In Jesaja 10: 5 wordt van Assyrië gezegd dat het de roede van Gods toorn is, “en Mijne grimmigheid is een stok in hunne hand”. De grote mogendheid is in al haar ruwheid “gezonden” tegen het huichelachtige volk dat Israël heet. Dat kan. Dat komt voor. Zo ziet het de profeet: God is met de vijanden van zijn volk.

Maar in vers 13 volgt dit. Omdat hij (Assyrië) gezegd heeft: “door de macht mijner hand heb ik het gedaan en door mijne wijsheid, want ik ben verstandig; en ik heb de landpalen der volkeren weggenomen en hen hun voorraad geroofd en heb als een geweldige de inwoners doen nederdalen. En mijn hand heeft gevonden het vermogen der volkeren, als een nest, en ik heb het ganse aardrijk samengeraapt, gelijk men de eieren die verlaten zijn, samenraapt, en er is niemand geweest, die een vleugel verroerde of de bek opendeed of piepte” – omdat de Assyriër dit “gezegd” heeft, is er *een grens gesteld* aan zijn macht en gaat zijn gezag dalen. En in vers 17 staat: “want het licht van Israël zal tot een vuur zijn, en zijn Heilige tot een vlam.” Eerst is er geschiedenis *gemaakt* en dan (door of ondanks dat eerste) wordt er *geschiedenis* gemaakt.

Hoe geweldig is toch het Oude Testament, waarlijk Heilige Schrift! Heilig, dat is: door mensen niet uitgedacht en naar mensenmaat niet te meten. En wat hebben we er nog van te leren! Ook ten opzichte van wat men “geschiedenis” noemt en wereldpolitiek in de tegenwoordige tijd! Want wij zijn bedorven in ons oordeel over hetgeen de krant ons vertelt door een soort geschiedenisfilosofie. Oorspronkelijk was die zeer fijn (bijvoorbeeld bij Augustinus), maar nu is ze gepopulariseerd en niet zeer fijn en veel meer *onbijbels* dan de oorspronkelijke geweest is. Bij alle indruk van de catastrofale willekeur van de machten blijft ons denken nog steeds meer of min een poging om te heersen over de werkelijkheid. Door systeem, door periodebouw, door opstelling van partijen met duidelijke namen, door het ontwerpen van een plan Gods dat op vandaag en verder past.

Volgens deze beschouwing van de Schrift toch is de geschiedenis een Handelen Gods door middel van de mensen: omdat Hij de Almacht is, bestaat het wezenlijke van Zijn historisch handelen hierin dat Hij aan mensen macht verleent. Het “verlenen” kan langs allerlei wegen geschieden, bijvoorbeeld door verovering van de macht. Is dit eenmaal een *feit* geworden, dan is ook van die macht te zeggen dat zij door God verleend werd. En deze machthebbers “maken” dus “geschiedenis”.

---

¹ Deze meditatie werd overgenomen uit K.H. Miskotte, *In de gecroonde allemansgading*. Nijkerk: G.F. Callenbach N.V. 1946, 311-317. Ze is gebaseerd op een artikel in *Woord en Geest*, november 1939. Het eerste deel verscheen ook in *Haarlemsch Predikbeurtenblad* 39 1939.

Men zou deze ganse beschouwing kunnen noemen een blik van boven af: natuurlijk quasi, want wie zou werkelijk van God uit over de wereld kunnen zien? Maar daarom juist blijft deze beschouwing bij het bloot formele. Voorzienigheid is voor haar een formeel begrip (betreft "alles") en de *concrete* vulling moet worden afgelezen uit de werkelijkheid, uit dit *stukje* waarin wij ons bevinden en van waaruit wij nu eenmaal de wereld bezien. Dat is dan vanzelf ook, bewust of onbewust, vanuit het complex van onze belangen en waarderingen, als *onze* belangen en *onze* waarderingen te herkennen zijn, en daarin ligt juist het perfide gevaar.

Geheel anders de beschouwing van het Jodendom, die in dit opzicht trouwens met de Bijbelse samenvalt! Dat is een beschouwing vanuit de vlakke. Volgens deze is de geschiedenis uitwendig een handelen van mensen (waaraan niets goddelijks te speuren is) en inwendig een handelen *tussen* God en mens, een gesprek als het ware tussen de Almachtige en de in volle zin verleende en iedere dag in te trekken macht onder de mensen. Israël onderscheidt macht en gezag en ziet de machtige mens precies zo als de "arme in macht" in het tweegesprek van de verantwoordelijkheid gesteld. Dat gesprek nu is niet altijd en overal gelijkelijk gaande. Er zijn spookachtige en beklemmende stilten, er zijn pauzen tussen woord en wederwoord, er zijn ook bevrijde en bevrijdende stilten. Zo is het wanneer de mens eenvoudig ziet vanuit de vlakke, vanuit het hem gegeven bestaan.

1

Uit dit verschil tussen het zien "van bovenaf" of "uit de vlakke" volgt nu verder dat twee reeksen van waarderingsoordelen mogelijk zijn. Voor de gewone beschouwing is de geschiedenis uit *successen* en resultaten samengesteld en achter ieder welslagen staat God. Wie geen succes heeft, is door God, althans voor het "maken" van "geschiedenis", als onbruikbaar verworpen. De overwonnenen zijn alleen maar de foelie van de spiegel, waarin de triomftocht van de historische "figuren" opglanst. Eigenlijk zijn resultaten... openbaringen Gods.

Men mag *nog* zo kritisch en achterdochtig zijn, zolang wij de "Voorzienigheid" Gods leren in "*geschiedsphilosophischen*" zin, zijn wij weerloos tegen de "taal der feiten" en moeten het aanzien dat de meest fulminante heiden zich bewaard acht, zich gezegend voelt enzovoort door de "Voorzienigheid", door de "Almachtige". Geen wijder invalspoort voor alle heidense instincten is denkbaar dan de leer der "Voorzienigheid". Elke christelijke waarheid kan van daaruit worden doodgeslagen, elke gewetenskreet kan van daaruit worden gesmoord, elke Bijbelse notie van geschiedenis kan juist met dit begrip: "Voorzienigheid" worden verkracht. Daarentegen is voor Israël en de Bijbel het succes geen kenmerk van een goddelijke beslissing. Als geschiedenis bestaat in een gesprek tussen God en mens (een gesprek waarin de woorden daden zijn) dan kan zeer wel de man of het volk dat zich niet "doorzet", maar verborgen blijft en lijdt, het betere antwoord geven in een bepaald tijdsgewricht. Dus als hier iemand is die macht uitoefent, en daar is een die deze machtsoefening ondergaat, dan is het, volgens Israël en de Bijbel, mogelijk dat zijn lijden het historisch antwoord is dat God verwacht, het is mogelijk dat hij lijdt letterlijk om Gods wil, ter wille van Gods verborgen

plan, dus niet alleen omdat hij op de “weg van God” (het gebod) wil blijven, maar ook omdat hij in de “weg van God” (de weg die God zelf neemt door de geschiedenis) zich mocht stellen.

Gods weg in de historie is door ons niet te overzien als de *vertelsels* van de historici (want ook Ranke en Burckhardt in hun prachtige visies geven ten slotte “vertelsels”).

Want het verhaal is nog niet uit, wij zijn aan een wending: de toekomst is nog niet vervuld, en zelfs het verleden is niet onherroepelijk. Wil men God in het feit vinden, dan zal dat alleen kunnen in het *eindfeit, eindresultaat*, van de wereldgeschiedenis. Dan en daar vallen werkelijkheid en woord samen, *daar* kan men de Voorzienigheid loven met de wereld voor ogen. *Voordien*, in alle perioden van de geschiedenis, blijft het feit op zichzelf dubbelzinnig. Het succes kan oordeel zijn en de nederlaag een zegen. Wanneer wij bedenken hoe reeds het gewone “openbare” leven ons soms diepten toont, afronden van “zegen”, zelfverstricking der “gezegenden”, dan kan dit ons reeds stil maken “van angst en verwachting der dingen, die het aardrijk zullen overkomen”.²

Wanneer men bedenkt welke diepte het alwerkelijk gebeuren moet hebben, en dat God niet alleen de al-macht toekomt, maar ook het al-leed, dan kunnen wij niet meer geloven dat de openbare “geschiedenis” ons zegt wat er tussen God en mensheid geschied is.

2

Verder is voor de gangbare beschouwing de autoritaire macht door God *ingezet*, zodat de drager daarvan regeert “bij de gratie Gods”. Wel heeft men reeds in de oude kerk en in de middeleeuwse theologie er nadruk op gelegd dat deze “genade” niet onvoorwaardelijk verleend kan zijn. Maar met hoe bleke tinten werd de verantwoordelijkheid geschilderd en met hoe felle kleuren macht en gezag! En dit was onvermijdelijk, in zoverre als de grond van het gezag gevonden werd in de bovengeschetste, blote Voorzienigheid, in de Wijsheid van het *fait accompli*.

Voor Israël en de Bijbel is de autoritaire macht wel ingezet door God, maar zij wordt door God tegelijk gesteld in haar eigen problematiek, namelijk dat er een rechte evenredigheid zal wezen tussen gezag en verantwoordelijkheid. Deze laatste houdt de plicht in in de historie te antwoorden op de goddelijke Aanspraak die in de concrete situatie uitgaat juist tot de machthebbers van dat ogenblik. “Regeren” is de mogelijkheid hebben tot antwoorden, de plicht en de gunst. Gezag is geen feit, maar een geestelijk gebeuren, een dramatische beproeving. God verleent macht en gezag aan Assyrië, ook zelfs over zijn erfdeel Israël. Dit imperialisme is “gezonden”, is “gesteld”, maar “gezag” en “macht” wijken uit elkaar zodra Assyrië “zegt”, met levensgevoel, houding, woorden, daden vooral, “zegt” wat in de monoloog van Jesaja 10: 13 staat te lezen. *De dialoog is daarmee verbroken*. Er is trouwens geen groter ontrouw denkbaar dan een monoloog te houden voor het aangezicht van Hem die bezig is met *ons* te spreken. Indien de ontzetting uit de macht niet openbaar wordt gelijk bij Saul en Sanherib, dan is toch in het verborgene het gesprek ook van Gods zijde

---

² Luk. 21: 26.

afgebroken gelijk bij Nebukadnezar, die, van zijn verstand beroofd, met de dieren van het veld gras at.³

De Godskoning “zegt”: door de macht van mijn hand heb ik het gedaan enzovoort. Met zoveel woorden heeft hij het waarschijnlijk niet gezegd, maar met *zovele daden*. En de profeet hoort om zo te zeggen van terzijde, achter de deur, dit gesprek, ook deze monoloog, deze beklemmende alleenspraak, waarachter het oordeel zich wendt om de alleenspreker het gezag te ontzeggen en de macht te ontnemen.

God voert het gesprek dat geschiedenis heet. Hij voert het met de machthebbers en Hij voert het met degenen die de macht ondergaan. Hij vraagt antwoord en Hij geeft antwoord aan de verdrukte. God is volgens Israël niet “daarboven” als een stille zon, die zijn glans uitzendt over het voorhoofd der machtigen. Hij is niet een rustende “hogere” wereld, waaruit de “hoger” geplaatsten automatisch, doorlopend, hun autoriteit geleverd krijgen. Indien zij, tegen het *woord* van de opdracht, de hun toevertrouwde creatuur verdrukken en deze op de grond ligt, is God niet meer “daarboven” te vinden, maar “daarbeneden” en “Zijn nabijheid woont bij hen wier hart gebroken werd”.⁴

3

Voor de wijsgerige beschouwing is de menselijke nood de noodzakelijke keerzijde van de *zaken* die de machthebbers drijven.

Voor Israël en de Bijbel is de geschiedenis als geheel niet te begrijpen, maar voor zover zij gedeeltelijk begrepen wordt, geschiedt dit door te denken vanuit het meest kenmerkende van de gehele geschiedenis: het *leed* van de onderdrukten, hetzij rassen, volken, klassen, hetzij enkelingen, armen, zieners en profeten. In de omkring van de christenheid was het eigenlijk alleen het calvinisme dat met deze dingen (vroeger! o! lang geleden!) ernst heeft gemaakt en dat ook iets heeft verstaan van dat *omslaan* van onmacht tot historische geestesmacht, dat beschreven wordt in Jesaja 10: 17, als het daar plotseling heet: “het licht van Israël zal tot een vuur zijn en zijn Heilige tot een vlam”.

Er is *onnodig* leed. De zaken die menselijke nood tot noodzakelijke keerzijde hebben zijn *kwade* zaken. Hier valt te strijden, niet te filosoferen. Hier past een redelijk verzet, niet een redelijke verklaring. Wij kunnen ook zeggen: hier past een antwoord op de vraag waartoe God het leven laat worden of verworden. Zijn “toelating” kan ook betekenen de gelegenheid die Hij scheidt voor ons weerwoord. En dat weerwoord kan boven de feiten uitslaan als een vlam en het gevestigde aantasten als een vuur.

Want de zin van de geschiedenis ligt niet in een idee, die wij onafhankelijk van ons persoonlijk leven hier en nu kunnen formuleren, de zin van de geschiedenis ligt in het Gesprek, de Tweespraak. Daarom is het ons ook niet geoorloofd om te zeggen: “dit is de zin van dit of dat gebeuren” of: “daar wordt per se de strijd onder Gods zegen gevoerd”. Maar aan de gemeente wordt gegund te weten: *zo* spreekt God mij in dit gebeuren aan, *daar* is mijn plaats, zo moet ik staan, dat is de zin die ik onmiddellijk in de werkelijkheid van heden

---

³ Dan. 4: 33.

⁴ Naar Jes. 61: 1.

speur, ervaar, *hóór*. En hierin moet ik ge-hoor-zaam zijn. Gehoorzaamheid is mijn persoonlijk antwoord in het mystieke tweegesprek dat “geschiedenis” “maakt”, dat geschiedenis maakt door wereldconferentie en binnenkamer, door menselijke machtsuitoefening en menselijk leed dragen, door de officiële machtsorganisatie en door het verborgen gezag van de profeten, door de rustige gang van de dingen en door de chaos die ontstaat indien schier niemand God antwoord geeft met de daad.

Er kan geen wezensverschil zijn tussen het gesprek waarin ik sta, en dat waarin de koning van Assyrië staat. Het onderwerp is anders bij hem, onvergelijkkelijk veel meer omvattend, maar het gaat *en* in het groot *en* in het klein om de geschiedenis *in* de “geschiedenis”, om het “daadantwoord” te midden van alle schijnmanoeuvres, om de ernst te midden van alle eigenmachtige avonturen. De Here is nabij. En het Licht van Israël wordt, vroeg of laat, en wie weet reeds in dit uur, tot een vuur en zijn Heilige tot een vlam.

De orde en connectie van de successen is niet de orde en connectie van de geschiedenis. De macht en het gezag van de machthebbers zijn niet gezet als feiten, maar als opdrachten. De zaken die noodzakelijk nood veroorzaken, zijn kwade zaken waarin wij niet mogen berusten.

De geschiedenis geschiedt, terwijl de openbare geschiedenis voortgaat. Het gebeuren van Gods heilige Raad gaat als de sterren voort, terwijl de geschiedenis wordt vermaakt tot stof voor het geschiedenisboekje of voor een “*vie romancée*”: er is een geschiedenis bestemd voor de boekjes en er is een geschiedenis bestemd voor het verhaal, de verkondiging van de profeten. Het eerste wordt door het tweede of genegeerd of verslonden, want het licht van Israël zal zijn als een vuur en zijn Heilige als een vlam.

Dit is helemaal geen “stichtelijk” stuk. Maar het heeft mij zeer gesticht weer eens te merken dat de Schrift (en de hele Schrift, ook het Nieuwe Testament denkt in Israëlitische vormen) mij bij tijden wegvoert van mijzelf en alle zielencultuur, van de waan van de historische logica, daarnaast van al haar zielige aanhangsels, om mij te stellen in het gebeuren waarvan mijn krant spreekt, doch *zo* dat ik weet op mijn wijze, op mijn plaats, vanuit de vlakke God antwoord schuldig te zijn in datzelfde gebeuren. Antwoord op hope. Antwoord met allerlei risico, behalve dit ene: tot de monoloog verbannen te worden.

Het zal niet zo zijn dat het nieuwe *heidendom*, dat aanwast over de gehele wereld, zich neerzettende op het voetstuk van zijn barbaarse successen, zich beroemen kan: “er is niemand geweest, die een vleugel verroerde of de bek opendeed of piepte”.⁵ Het zal niet zo zijn, zolang er de kerk is en in de kerk een verborgen volk dat weet God antwoord schuldig te zijn (al zou het zijn in de vorm van het martelaarschap), ant-woord, weerwoord met de daad des levens. Het zal niet zo zijn, zolang de belofte geldt: “het licht van Israël zal tot een vuur zijn en zijn Heilige tot een vlam”. God is de Heilige, de Andere, dat is: de baan van het gebeuren valt met de weg van “zijn”, dat is: van onze voorzienigheid *niet* samen. Daarom heeft het oude lied zo rijke zin en bevrijdt uit het al te menselijke denken, als het zingt van Gods *regering*, die geen tirannie is en geen bloot toezicht, maar een scheppen *van* en een

---

⁵ Jes. 10: 14.

scheppen *door* het gesprek. Dit is het gesprek dat waarlijk *geschiedenis* maakt.

Geeft dan eeuwig' eer
onzen God en Heer!
Klimt op Zion, toont
Eerbied, waar Hij woont,
waar zijn heiligheid
haren glans verspreidt.
Heilig toch en t'eren
is de Heer der heren!⁶

---

⁶ Psalm 99: 8 psalmberijming 1773.